

Desigualtat de rendes i precarietat a les illes Balears: una visió multidimensional de la situació al començament del segle XXI¹

Llorenç Pou Garcias

*Professor d'Economia Aplicada de la Universitat de les Illes Balears
llorens.pou@uib.es*

1. Introducció

A l'hora d'estudiar l'evolució del benestar material dels ciutadans d'un territori és habitual utilitzar com a variable d'aproximació el creixement econòmic per càpita. La hipòtesi subjacent en aquest raonament és, d'una banda, que a curt termini les desigualtats entre els individus no tenen per què experimentar canvis rellevants i, de l'altra, l'atribució d'una associació positiva entre creixement econòmic i reducció de les desigualtats econòmiques.² Al capdavant la validesa d'aquestes hipòtesis està molt condicionada per les fonts que motiven el creixement econòmic, que poden ser diverses, de manera que la qüestió de les desigualtats no pot restar

delegada a la del creixement econòmic per càpita *per se*, sinó que pot seguir tendències autònomes que justificarien que els temes de desigualtat també formin part del conjunt d'objectius de polítiques públiques.³

L'objecte d'aquest document és analitzar (qualitativament i quantitativament) el nivell de desigualtat econòmica existent entre els ciutadans de les illes Balears a principis del segle XXI, posant esment en el grup d'individus amb menys recursos i, en conseqüència, amb més risc d'exclusió social. En concret, es pretén examinar l'abast de la situació de precarietat en les condicions de vida dels individus, entès el concepte de precarietat des d'una perspectiva àmplia que es definiria com l'absència o manca de diferents atributs

1 L'autor agraeix el suport financer mitjançant el projecte SEJ2007-65255.

2 En realitat, una de les hipòtesis que ha centrat el debat en els estudis de desigualtat és la proposta de Simon Kuznets, que planteja que la relació des del creixement econòmic a la desigualtat és positiva en una primera fase i posteriorment negativa.

3 Un exemple és el cas de les illes Balears, que tot i l'important creixement econòmic d'ençà mitjan la dècada dels anys noranta no ha experimentat una reducció significativa dels nivells de desigualtat econòmica (vegeu Memòria del CES (2007) i Oliver i Spadaro (2003).

considerats bàsics, sempre en comparació de la resta d'individus. Convé destacar, doncs, que l'anàlisi de precarietat proposada en aquest treball és de tipus relatiu, entès com la diferència entre els individus amb més i menys recursos, i no en termes absoluts. A la quantificació dels d'individus en situació o risc de precarietat econòmica se li afegeix una anàlisi de quins són els condicionants sociodemogràfics que la caracteritzen i que, en conseqüència, ofereixen pistes sobre les possibles vies d'actuació pública. D'altra banda, l'anàlisi de la situació de precarietat a partir de la capacitat econòmica dels individus es complementa amb l'estudi d'altres variables que afectarien, des d'una altra dimensió però d'una manera igualment important, el risc de precarietat, com ara l'habitatge i la salut.

Tal com s'ha esmentat abans, les dades macroeconòmiques esvaeixen l'heterogeneïtat existent en l'àmbit microeconòmic. En aquest sentit, les anàlisis de desigualtats i de precarietat requereixen la disposició d'informació desglossada i, a l'hora, que sigui representativa del conjunt de la població estudiada. Aquesta és la raó perquè en aquest document s'analitzen les microdades de diferents enquestes elaborades per l'Institut Nacional d'Estadística (INE). En concret, s'utilitzen el Panell de llars de la Unió Europea (PHOGUE) i l'Enquesta Contínua de Pressupostos Familiars (ECPF). L'interès del PHOGUE per aquest treball rau en la disposició d'informació dels ingressos dels individus, així com d'informació del seu estat de salut i d'habitatge. Quant a l'ECPF, aquesta també recull informació de capacitat de despesa dels individus i de les característiques del seu habi-

tatge principal. L'espai temporal analitzat correspon al període 1998-2004 en el cas de l'ECPF i l'any 2000 per al PHOGUE.

Des del punt de vista metodològic, s'ha seguit l'estratègia habitual a la literatura sobre desigualtat.⁴

Quant a la unitat d'anàlisi, s'utilitza la informació en l'àmbit de família, entesa com el conjunt de persones que viuen a la mateixa llar i que comparteixen pressupost. La tria d'aquesta opció davant, per exemple, d'una anàlisi des del punt de vista d'individus rau en el fet que les decisions de cadascun dels individus pot estar condicionada per la de la resta de membres i, així doncs, l'única manera d'obviar aquesta endogeneïtat és analitzar la unitat que els ajunta i que justificaria les seves decisions individuals.⁵ Respecte de la variable analitzada, aquesta ha estat bé els ingressos en el cas del PHOGUE, o bé la despesa en béns no duradors en el cas de l'ECPF. Amb l'objectiu de neutralitzar les diferències en el nombre de membres de les llars, fet que està estretament lligat al cicle de vida de les famílies, s'ha optat, com és habitual a la literatura sobre desigualtat, per dividir la variable d'ingressos/despesa totals de la llar pel nombre de membres.⁶

La resta del document s'estructura de la manera següent. L'anàlisi de la situació de precarietat econòmica de les llars requereix, com a primera etapa, conèixer el grau de desigualtat de recursos econòmics existent entre les llars. Amb l'objectiu de situar la situació de desigualtat de rendes de les llars balears en un context ampli es comparen les dades de Balears amb les de la resta de CA,

4 Per a una revisió general vegeu Lambert (1995) i Cantó, Del Río i Gradín (2000).

5 Vegeu Nolan i Maitre (2000) per a una anàlisi de la sensibilitat dels resultats a la utilització d'informació en l'àmbit de la llar o dels individus amb dades del PHOGUE.

6 En concret, s'ha utilitzat l'escala d'equivalència de l'OCDE, que suposa un valor unitari al cap de família, un valor de 0,7 a la resta d'adults i de 0,5 als membres no adults (menors de setze anys).

així com amb els dels països que conformen la UE-15. Feta aquesta aproximació general, que no concreta si les desigualtats són atribuïbles a una concentració de riquesa entre els rics o una manca entre els més pobres, s'analitza el percentatge de llars que a cadascun dels territoris abans esmentats estan en situació de risc de pobresa. Una vegada coneguda l'extensió de les llars en situació de risc de precarietat, a l'apartat tercer s'examinen les diferents característiques sociodemogràfiques i econòmiques que definirien la major o menor probabilitat de les llars balears de poder trobar-se en situació de precarietat. A l'apartat quart s'examinen les situacions de desigualtat/precarietat utilitzant com a referència altres dimensions distintes de l'econòmica: la situació de precarietat pel que fa a l'habitatge i a les diferències en l'estat de salut. El document finalitza exposant les principals conclusions i algunes implicacions de política pública envers el col·lectiu amb major risc de precarietat.

2. Les desigualtats de renda i el risc de pobresa: les Illes Balears versus Europa i la resta de CA

En aquest apartat s'analitza tant el grau de desigualtat de rendes general entre les llars com el percentatge de llars en risc de pobresa. Amb aquest objectiu s'utilitza la informació disponible al PHOGUE per a l'any 2000. Aquesta enquesta està coordinada per l'Eurostat juntament amb les oficines d'estadística dels països de la UE-15 i té per objectiu recollir informació de les condicions de vida dels ciutadans europeus en un ventall ampli de variables.⁷ Entre els actius d'aquesta enquesta per l'objectiu d'aquest treball hi trobam que permet per a l'any 2000 una comparativa directa i homogènia de la situació de la societat balear, no només amb la resta de territoris de l'Estat espanyol, ans també amb la resta de països que conformen la UE-15.⁸

Quadre 1. Índex de desigualtat de rendes, quocient P90/P10 i risc de pobresa a la UE-15 i per CA

	Índex de desigualtat de Gini (1)	P90/P10 (2)	Risc pobresa (3)		Índex de desigualtat de Gini (4)	P90/P10 (5)	Risc pobresa (6)
Grècia	0,300	4,93	20,9	Madrid	0,301	4,28	21,0
Portugal	0,338	4,76	19,8	La Rioja	0,288	3,83	16,1
Irlanda	0,294	3,86	18,3	Espanya	0,295	3,92	16,2
Regne Unit	0,295	4,06	17,9	Illes Canàries	0,322	4,25	16,9
Itàlia	0,279	3,75	17,1	Navarra	0,283	3,72	16,6
Espanya	0,295	3,92	16,2	País Valencià	0,290	3,74	15,5
Illes Balears	0,283	3,64	15,1	Illes Balears	0,283	3,64	15,1
França	0,282	3,49	15,5	Catalunya	0,275	3,57	15,5
Àustria	0,252	3,21	13	Galícia	0,285	3,80	14,9
Finlàndia	0,246	3,11	12,5	Castella-Lleó	0,294	3,72	14,6
Bèlgica	0,253	3,09	12,4	País Basc	0,269	3,62	14,1
Luxemburg	0,243	3,06	11,1	Múrcia	0,262	3,30	13,1
Alemanya	0,233	2,94	10,5	Andalusia	0,289	3,76	13,1
Suècia	0,220	2,77	10,4	Cantàbria	0,266	3,34	12,7
Holanda	0,236	2,94	10,1	Aragó	0,266	3,51	12,2
Dinamarca	0,215	2,73	10,0	Castella-la Manxa	0,273	3,52	11,6
				Extremadura	0,277	3,42	11,4
				Astúries	0,251	3,17	12,3

Font: elaboració pròpia a partir del PHOGUE de l'any 2000.

7 Vegeu Perachi (2003) per a una discussió extensa del PHOGUE.

8 El nombre d'observacions de les Balears disponible al PHOGUE és de 481 sobre un total de 14.662 per al cas espanyol.

La variable de mesura examinada són els ingressos totals de la llar després d'impostos per adult equivalent. Quant als indicadors de desigualtat s'ha utilitzat l'índex de Gini⁹ i el quocient entre els percentils 90 i 10.¹⁰ Pel que fa al concepte de precarietat, en aquest apartat ens hi aproximam mitjançant el concepte de pobresa relativa, que se sol atribuir a aquells individus amb uns ingressos inferiors a un determinat percentatge dels de la mediana. En aquest treball s'ha adoptat l'estratègia habitual en aquest tipus de treballs, establint-se el llindar com el 60% dels ingressos de la mitjana. D'aquesta manera, convé retenir que el que s'està mesurant és el percentatge de llars amb uns ingressos inferiors a un valor de referència, que s'associa al nivell de benestar del territori de referència. Per això, atès que el concepte de pobresa utilitzat és relatiu, s'utilitzarà la denominació del *risc d'ésser pobre*.

Les columnes (1-2) i (4-5) del quadre 1 presenten els valors dels indicadors de desigualtat de rendes per als països de la UE-15 i per CA, respectivament. Un primer element destacat és que en el context europeu, les illes Balears se situaven l'any 2000 en una posició intermèdia, especialment si no s'hi inclouen els països nòrdics, que mostren valors de desigualtat força més reduïts que els de la resta de països. Quant a la comparació amb la resta de CA, les Balears mostren un nivell de desigualtat de rendes inferior a la mitjana espanyola, tot i que no se situen entre aquelles amb un menor nivell de desigualtat.

Pel que fa al percentatge de llars en risc de pobresa (columnes 3 i 6 del quadre 1), la situació general descrita per a l'índex de desigual-

tat també és extensible a l'indicador de pobresa relativa. En concret, la dada corresponent a les illes Balears mostra que el 15,1% de les llars balears de la mostra estan en situació de risc de pobresa, valor que se situaria per sobre del valor mitjà europeu i que és inferior a la mitjana espanyola, 16,2%.¹¹ Si es té en compte que la grandària de les llars pobres i no pobres és diferent, té sentit calcular l'indicador en termes d'individus en risc de pobresa. En el cas de les Balears, el percentatge de ciutadans balears en risc de pobresa seria del 17,1, mentre que la pobresa infantil (és a dir, de fills menors de 14 anys que viuen en llars pobres) se situaria en el 26,8%.

Un element de reflexió quan es comparen els valors de desigualtat/risc de pobresa entre CA, i per tant entre territoris amb una organització institucional semblant, és si els valors obtinguts suggereixen alguna relació entre aquests indicadors i el nivell de renda per càpita. En efecte, tal com s'ha apuntat a la introducció, sovint es planteja l'existència d'una relació negativa entre creixement econòmic i desigualtat/risc de pobresa. En aquest sentit, el gràfic 1 mostra la relació entre la renda familiar bruta disponible (RFBD) per càpita de les CA i els valors de l'índex de Gini i del risc de pobresa. L'ordenació de les CA partint de a l'RFBD per càpita permet palesar clarament l'absència de l'esmentada relació negativa entre capacitat econòmica per càpita i desigualtat de rendes/pobresa. De fet, l'evidència del PHOGUE suggereix l'absència de correlació per al cas de l'índex de desigualtat de rendes, mentre que en el cas del risc de pobresa s'observa una relació positiva entre l'RFBD per càpita i el risc de pobresa entre les CA. És a dir, els territoris

9 L'índex de Gini pren valors entre zero i la unitat. El valor zero correspondria a una distribució perfectament igualitària. És a dir, que, per exemple, el 10% de població amb menys recursos tingués un 10% dels ingressos. El valor unitari ens indicaria que tots els recursos estarien en possessió d'una sola llar: la més rica. D'aquesta manera, com més baix és l'índex menor és la desigualtat relativa i a la inversa.

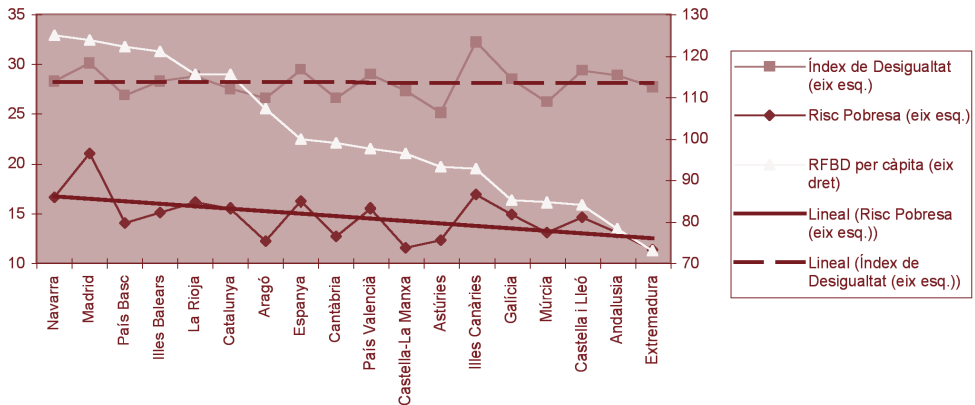
10 Aquest quocient informa de la diferència d'ingressos entre les llars amb més i menys recursos.

11 Aquesta tendència també s'observa amb dades de despesa de l'ECPF (vegeu Memòria del CES (2007)).

amb un menor nivell de vida semblen mostrar una evolució del creixement econòmic que deixa menys despenjat l'estrat poblacional amb menys recursos. Així, doncs, l'evidència empírica del PHOGUE indicaria que no necessàriament el creixement econòmic hauria de generar un procés autònom de reducció de les desigualtats/pobresa.¹² Restaria per estudiar el paper desenvolupat per les transferències públiques de recursos mitjançant les prestacions socials.

tre grups, on cadascun abasta un 25% de les llars, des del grup conformat pel 25% de les llars amb menys recursos (en endavant, quartil 1) fins el 25% de llars amb més recursos (en endavant, quartil 4). De l'altra, s'analitza el perfil sociodemogràfic i econòmic que defineix la pertinença en el grup amb menys recursos (quartil 1). Notau, per tant, que s'escull un grup de llars que sobrepassa la definició de risc de pobresa, abastant un major percentatge de llars. La base de dades utilit-

Gràfic 1. Desigualtat de rendes, risc de pobresa i renda familiar bruta disponible per càpita per CA

Nota: les línies gruixudes corresponen a la tendència per als casos de l'índex de Gini i del risc de pobresa.
Font: elaboració pròpia a partir del PHOGUE de l'any 2000 i la Comptabilitat Regional d'Espanya (INE).

3. La caracterització sociodemogràfica de la precarietat econòmica a les illes Balears

L'objectiu d'aquest apartat és doble. D'una banda es pretén quantificar el nivell de disparitat de recursos entre les llars balears. Per això, el conjunt de llars es divideixen en qua-

zada en aquest apartat es l'ECFP.¹³ Atès que es pretén efectuar una classificació, d'alguna manera estable en el temps, s'ha optat per utilitzar la variable de despesa.¹⁴ A banda de qüestions teòriques entorn de la capacitat d'aquesta variable per reflectir poc o molt que els ingressos corrents el nivell de recursos de cycle vital dels individus,¹⁵ la virtut de la despesa és que és la variable que de

12 Vegeu la Memòria del CES (2006) per a una anàlisi d'aquesta qüestió amb dades de despesa de l'ECFP.

13 L'ECFP recull la informació de despesa de les llars espanyoles per calcular l'índex de preus al consum, juntament amb altra informació sociodemogràfica (vegeu INE (1998)). El nombre d'observacions de llars balears disponibles a la nostra mostra de l'ECFP fou de 2.264.

14 En concret, es comptabilitza la despesa en aliments i altres béns no duradors. La no-incorporació de la despesa en duradors s'explica per la seva baixa freqüència de compra i alt valor, fets que podrien alterar els valors mitjans. Per aquest motiu, és habitual a la literatura econòmica sobre desigualtat no incorporar la despesa en durables.

15 Vegeu Deaton (1998) per a una exposició dels diferents arguments entorn a de la utilització de les variables d'ingressos o de despesa.

manera més immediata incideix sobre el nivell de benestar material dels individus. Com en el cas de la variable d'ingressos de l'apartat anterior, la despesa es presenta en termes per càpita segons l'escala d'equivalència de l'OCDE.

Un primer element d'anàlisi és el de la diferència en la capacitat de despesa entre els individus amb més i menys recursos. Tal com s'observa a la columna (1) del quadre 2, mentre el conjunt de llars del quartil amb menys recursos (quartil 1) acumulen el 12,08% de la despesa total de les llars balears, aquest percentatge va augmentant a mesura que ens movem a grups amb més recursos, fins al quartil 4, que si bé representa el 25% de les llars de la mostra suposa el 43,90% de la despesa total. Aquests valors són molt coincidents amb els obtinguts per al conjunt de la mostra de llars espanyoles (entre parèntesis a la columna 1).

A banda de la quantificació de les diferències de poder adquisitiu, un segon element d'interès rau a conèixer aquelles característiques sociodemogràfiques més associades a cadascun dels grups de renda. En aquest sentit, en el quadre 2 es recull la distribució pels quartils de despesa dels individus d'acord amb aquestes característiques sociodemogràfiques. La lectura de les columnes 2 a 12 del quadre 2 correspon a la distribució per quartils dels individus segons la característica analitzada, de forma que, d'alguna manera, podrien ser interpretades com la probabilitat de ser ubicada en un quartil tenint aquella característica. Per exemple, aquelles llars amb el cap de família amb estudis de fins a primària, en un 29,59% se situen en el quartil 1, anant disminuint el percentatge fins al 19,22% en el quartil 4. De l'anàlisi del quadre 2 s'observa que aquelles variables amb una distribució més esbiaixada de la distribució igualitària (25%) són el nivell d'estudis del cap de família, ser jubilat i ser major

Quadre 2. Perfil sociodemogràfic de les llars balears per quartils de despesa

	Percentatge despesa acumulada (1)	Nivell educatiu		Actiu/inactiu		Edat		
		Fins a Primària (2)	Secundària o equivalent (3)	Estudis universitaris o equivalents (4)	Jubilat (5)	Menor 40 anys (6)	Entre 40 i 64 anys (7)	Major de 64 anys (8)
Quartil 1	12,08 (11,87)	29,59	11,00	10,16	32,41	27,43	19,75	31,79
Quartil 2	18,44 (18,64)	26,85	19,59	18,75	25,45	23,33	25,34	25,58
Quartil 3	25,56 (25,67)	24,34	25,77	28,52	21,70	23,11	28,22	21,10
Quartil 4	43,90 (43,80)	19,22	43,64	42,58	20,45	26,13	26,99	21,53
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Nota: a la columna 1 figuren entre parèntesis els valors per al conjunt de les llars espanyoles. Les variables sociodemogràfiques corresponen al cap de família de la llar. Font: elaboració pròpia a partir de l'ECPF (INE), 1998-2004.

Quadre 2. Perfil sociodemogràfic de les llars balears per quartils de despesa (continuació)

	Gènere		Nº membres llar		Capacitat d'estalviar
	Dona (9)	1 adult (10)	Parella (2 adults) (11)	3 o més adults (12)	(13)
Quartil 1	23,12	17,74	27,14	19,81	20,36
Quartil 2	23,12	19,35	26,61	26,46	24,25
Quartil 3	22,92	21,66	25,55	28,57	24,64
Quartil 4	30,83	41,24	20,70	25,16	30,74
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Font: elaboració pròpia a partir de l'ECPF (INE), 1998-2004.

de 64 anys. Així, les dades mostren que la probabilitat de situar-se en el grup amb menys recursos augmenta com més baix és el nivell d'estudis, si s'està jubilat i si es té més de 64 anys. Aquest fet té importants conseqüències de política pública en un doble sentit: d'una banda, són variables de caire permanent i que, per tant, tenen tendència a exercir un efecte perllongat en el temps sobre el risc de tenir

seva llar. En aquest quadre es mostra que el nivell educatiu màxim assolit està associat al poder adquisitiu dels pares, fet que ajuda a perllongar en el temps les diferències entre els individus. Així, s'observa que el percentatge de fills amb estudis de secundària o universitària és menor en els quartils 1 i 2 en comparació dels altres dos quartils i, al contrari, per als estudis de primària.

Quadre 3. Nivell educatiu dels fills entre 16 i 30 anys segons els ingressos de la llar

Classificació econòmica de la llar	Nivell educatiu			Total
	Nivell educatiu bàsic	Nivell educatiu mitjà	Nivell educatiu superior	
Quartil 1	62,8	31,4	5,7	100,0
Quartil 2	58,3	35,0	6,6	100,0
Quartil 3	49,0	39,6	11,3	100,0
Quartil 4	31,3	41,7	26,8	100,0

Nota: el nivell educatiu bàsic comprèn els individus analfabets, sense estudis, estudis de primària i de primer cicle. El nivell mitjà comprèn els individus amb formació professional o batxillerat, mentre que el nivell superior comprèn els individus amb estudis universitaris, equivalents o superiors. Font: elaboració pròpia a partir de l'ECPF (INE), 1998-2004.

menys recursos. En el cas del nivell d'estudis, és clara l'associació existent entre nivell educatiu i atur de llarga durada i, per tant, la reducció de la probabilitat d'estar ocupat en relació amb el cycle econòmic. De l'altra, notau que la major situació de precarietat dels jubilats no pot ser revertida per via de la participació laboral, fet que genera que el risc de permanència d'aquest col·lectiu entre els individus amb menys recursos sigui molt alta si no s'actua des de les institucions públiques.

En el paràgraf anterior es destacava la incidència del nivell educatiu del cap de família a l'hora de situar la llar en el grup amb menys recursos econòmics. Això no obstant, i atesa l'endogeneïtat en les decisions dels diferents membres de la llar, hom podria pensar en la substituïbilitat en les decisions de la resta de membres, especialment entre els més joves. El quadre 3 presenta el nivell màxim d'estudis acabats dels membres de la llar entre 16 i 30 anys ordenats per quartils de despesa de la

4. Altres dimensions de precarietat: els casos de l'habitatge i la salut

Si bé inicialment la bibliografia econòmica sobre pobresa i exclusió social es va centrar en la utilització del nivell de renda o despesa com a principal indicador, d'ençà algunes dècades s'han anat introduint altres dimensions que també es consideren determinants per definir el nivell de benestar material. D'aquesta manera, a la literatura s'ha anat creant un corpus que defensa l'anàlisi de les qüestions de desigualtat en les condicions de vida dels individus mitjançant un enfocament multidimensional. En aquest sentit, per exemple, en les seves recomanacions sobre la pobresa i l'exclusió social la Comissió Europea (vegeu Eurostat (2000)) planteja la necessitat de combinar informació d'ingressos amb una bateria àmplia d'altres indicadors, entre els quals hi ha les condicions de l'habitatge i l'estat de salut.

Mentre aquest darrer és obvi que afecta el nivell de benestar dels individus, en el cas de l'habitatge convé destacar el fet de ser un bé preferent.¹⁶

4.a. Precarietat i habitatge

L'anàlisi de les situacions de precarietat entorn de l'habitatge és força més complexa que en d'altres béns. Entre d'altres raons hi trobam el fet que (a) hi ha individus que no gaudeixen de cap habitatge (els sense sostre), (b) l'accés al seu consum no necessita necessàriament la seva propietat, ja que s'hi pot accedir via lloguer, i (c) l'habitatge no és un bé estàndard, ans un bé marcat per una forta heterogeneïtat de característiques que el conformen (Fallis, 1985). Quant al problema de l'absència del seu consum, val a dir que atès que les fonts d'informació es basen en enquestes a les llars, aleshores els valors de precarietat/exclusió social obtinguts segons l'habitatge es poden considerar com a valors mínims mentre no incorporen aquest col·lectiu.¹⁷ Pel que fa a la dicotomia lloguer/propietat de l'habitatge en aquest treball s'analitzarà si la distinció pel règim de tinença ofereix diferències en el nivell de renda dels individus en general i en les condicions de l'habitatge

en particular. Finalment, respecte de l'heterogeneïtat de característiques dels habitatges, és evident que establir paràmetres de quins són els indicadors d'habitatge correctes sembla quelcom arbitrari. Per aquest motiu, en aquest treball s'ha seguit el plantejament d'Ayala i Navarro (2007), els quals donen prioritat a aquelles característiques que més marquen la intensitat de la privació per gaudir d'un habitatge digne.

Pel que fa al règim de tinença, el cas balear constitueix, d'alguna manera, un cas extrem en el panorama espanyol, ja que el percentatge de llars en lloguer era del 19,2% l'any 2006, quan la mitjana espanyola se situava en el 10,4%. La teoria econòmica planteja que si els mercats d'habitatge i de crèdit funcionassin eficientment i no hi hagués interferències del sector públic, els individus restarien indiferents a l'hora d'eleger el règim de tinença (Fallis, 1985; DiPasquale i Wheaton, 1996; Arnott, 1998). L'evidència empírica, això no obstant, no es correspon amb aquesta situació. Així, els quadres 4 i 5 mostren que existeix una major tendència de les llars amb menys recursos a optar pel lloguer, fet que és molt més intens a les illes Balears que per al conjunt espanyol. En el mateix sentit, el grup per edats en el qual es

Quadre 4. Règim de tinença en lloguer de l'habitatge principal per quartils de renda (valors percentuals)

	Quartil 1	Quartil 2	Quartil 3	Quartil 4
Illes Balears	27,3	13,5	18,9	10,6
Espanya	14,3	12,9	9,5	7,8

Font: elaboració pròpia a partir de l'ECPF (INE).

Quadre 5. Règim de tinença en lloguer de l'habitatge principal per grups d'edat (valors percentuals)

	Menors de 35 anys	35-49 anys	50-64 anys	Més de 64 anys
Illes Balears	34,7	22,1	16,3	14,1
Espanya	20,1	12,9	8,9	10,3

Font: elaboració pròpia a partir de l'ECPF (INE).

16 Un bé preferent es defineix com aquell que socialment es considera desitjable, ja que genera externalitats positives, però que els individus per ells sols en consumirien menys que l'òptim. Vegeu R.A. Musgrave (1957): "The theory of public finance", pàg. 13-15.

17 Per a una anàlisi sociodemogràfica de les persones sense llar es pot consultar l'enquesta sobre aquesta qüestió de l'INE (<http://www.ine.es/jaxi/menu.do?type=pcaxis&path=%2Ft25%2Fp454&file=inebase&L=0>).

concentra l'opció de lloguer és per a la franja més jove dels menors de 35 anys.

Les dades de l'ECPF mostren, doncs, que la major concentració de l'opció de lloguer entre els més joves i les llars amb menys recursos té a veure amb una situació de major precarietat econòmica en comparació de la de les llars en

Un segon estadi en l'anàlisi de precarietat de l'habitatge se centra en les condicions de les seves característiques bàsiques. En aquest sentit, els quadres 6 i 8 mostren la distribució de diferents característiques (any de construcció de l'habitatge, grau de satisfacció amb les condicions de l'habitatge i diferents aspectes concrets d'aquests, com ara la dis-

Quadre 6. Dificultat per arribar a final de mes i capacitat per estalviar per règim de tinença de l'habitatge principal (% de llars)

Illes Balears		
	Lloguer	Propietat
Arriba a final de mes amb molta o certa dificultat	72,9	54,5
Pot esmerçar alguns doblers a l'estalvi		
Sí	15,9	54,5
No	84,1	19,5
Total	100,0	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de l'ECPF (INE).

Quadre 7. Any de construcció de l'habitatge per règim de tinença (% de llars)

Illes Balears		
	Lloguer	Propietat
Abans de 1946	15,1	6,2
1946-1960	11,8	8,1
1961-1980	45,7	44,7
1981-1995	22,7	34,8
1996 i després	4,5	6,0

Font: elaboració pròpia a partir de l'ECPF (INE), 1998-2004.

Quadre 8. Característiques de la llar per quartils de renda i règim de tinença (% de llars)

	Grau satisfacció amb les condicions del seu habitatge	Amuntegament	Té cuina independent	Té aigua calenta	Té calefacció	Problemes de manca d'espai
Nivell de renda						
Quartil 1	3,20	10,4	97,4	94,8	10,5	20,9
Quartil 2	3,40	7,7	97,4	97,4	10,6	16,7
Quartil 3	3,71	2,6	99,2	99,2	14,0	8,7
Quartil 4	3,98	0,0	99,2	100,0	27,4	8,6
Règim tinença						
Lloguer	3,1	10,0	81,2	96,6	2,3	24,4
Propietat	3,6	4,6	99,8	97,7	19,3	12,1

Font: elaboració pròpia a partir del PHOGUE de l'any 2000.

Quadre 8. Característiques de la llar per quartils de renda i règim de tinença (continuació)

	Problemes de renou pels veïnats	Problemes de manca de llum natural	Té goteres	Té humitats	Problemes de sòls o finestres
Quartil 1	14,0	14,8	9,7	28,7	4,4
Quartil 2	13,6	15,8	5,3	28,5	3,6
Quartil 3	24,4	13,1	7,9	27,9	5,3
Quartil 4	18,7	9,4	12,0	12,9	4,3
Règim tinença					
Lloguer	40,0	20,0	14,5	31,2	8,9
Propietat	37,4	12,8	8,2	23,5	4,2

Font: elaboració pròpia a partir del PHOGUE de l'any 2000.

propietat. En aquest sentit, el quadre 6 palesa el fet que les llars en lloguer tenen més dificultats per arribar a final de mes i per poder estalviar, cosa que indica que la seva privació d'habitatge pot tenir un caràcter permanent.

posició de calefacció, manca de llum natural, problemes d'espai, etc.) quan les llars s'agrupen segons el seu poder adquisitiu (quartils de renda) o pel règim de tinença. El primer element destacable és que s'observen dife-

rències substancials en els dos desglossaments, mostrant, per tant, importants desigualtats en les condicions dels habitatges entre les llars. En concret, els resultats confirmen les pitjors condicions de l'habitatge per a aquelles llars amb menys recursos i en règim de lloguer. L'altre fet és que dins les diferències observades entre les llars balears,

dels individus en el quartil amb menys recursos declara que el seu estat de salut és acceptable, bo o molt bo, aquest percentatge arriba al 93,2% per a les llars amb més recursos. Quant a altres variables no subjectives, també s'observen diferències rellevants en termes de patir malalties o discapacitats cròniques. Per tal de preveure el possible biaix que

Quadre 9. Estat de salut per quartils de renda

Classificació de la llar	Variables de l'estat de salut		
	Estat de salut acceptable, bo o molt bo *	Té alguna malaltia /incapacitat crònica física o mental?	Li impedeix alguna malaltia/incapacitat crònica física o mental, desenvolupar les seves tasques diàries?
Quartil 1	83,5% (91,1%)	29,5% (21,8%)	21,1% (16,5%)
Quartil 2	85,2% (94,2%)	29,1% (19,4%)	20,6% (13,1%)
Quartil 3	88,3% (95,4%)	27,5% (17,2%)	18,2% (8,6%)
Quartil 4	93,2% (94,0%)	17,5% (13,4%)	10,8% (8,0%)

Nota: (*) l'oposat és un estat de salut dolent o molt dolent. Els valors entre parèntesis corresponen a la mostra de llars menors de 65 anys. Font: elaboració pròpia a partir del PHOGUE de l'any 2000.

Quadre 10. Estat de salut i capacitat econòmica

	Dificultat per arribar a final de mes	Capacitat econòmica de la llar per permetre's una calefacció adequada	Capacitat econòmica de la llar per permetre's renovar part del mobiliari
Estat de salut			
Acceptable, bo o molt bo	85,9	62,3	53,0
Dolent o molt dolent	90,9	46,4	32,0
Impossibilitat de desenvolupar les seves tasques diàries a causa d'una malaltia o discapacitat crònica			
Sí	92,5	46,2	47,6
No	85,2	58,6	59,2

Font: elaboració pròpia a partir del PHOGUE de l'any 2000.

la variable que determina una major diferència en la qualitat percebuda dels seus habitatges pels individus no és tant el nivell de renda, sinó el règim de tinença.¹⁸

4.b. Precarietat i estat de salut

En aquest apartat s'analitzen les diferències en l'estat de salut entre les llars balears. Seguint l'esquema dels apartats anteriors i atès l'objectiu del treball d'examinar les desigualtats, les dades es mostren segmentades per quartils segons el nivell de renda de les llars. Així el quadre 9 mostra com la valoració subjectiva de l'estat de salut millora amb el nivell de renda. En concret, mentre el 83,5%

en aquests resultats podria provocar una major tendència de les llars més majors a concentrar-se en el grup amb menys recursos (quartil 1) també es calculà la distribució però ara només tenint en compte els individus menors de 65 anys (valors entre parèntesis al quadre 9). Tot i l'esperable reducció del percentatge d'individus amb malalties i la millora de la percepció de l'estat de salut, els resultats segueixen apuntant a importants diferències/desigualtats sanitàries.

Un darrer element destacable és l'efecte que la salut pot tenir sobre altres dimensions dels individus i que, a partir d'aquesta relació causal, poden generar desigualtats en altres

18 Aquest resultat està en línia amb l'apuntat per Ayala i Navarro (2007) per al conjunt espanyol.

àmbits. Un exemple és la relació causal des de la salut als ingressos, àmpliament documentada a la bibliografia econòmica.¹⁹ Sobre això, el quadre 10 presenta dues de les variables de salut abans esmentades (percepció subjectiva de l'estat de salut i impossibilitat de desenvolupar tasques per causa d'alguna malaltia o discapacitat crònica) i les relaciona amb informació de la capacitat econòmica de les llars. El quadre mostra clarament l'existència d'una associació entre salut i capacitat econòmica de les llars balears, de manera que com millor és l'estat de salut més probable és que la llar pugui mantenir el seu nivell de vida i realitzar noves despeses.

5. Conclusions i implicacions de política pública

La solució als problemes de caire social passa, en una primera etapa, per la constatació que efectivament existeixen, tant des d'una perspectiva qualitativa com quantitativa. L'objectiu d'aquest treball ha estat, precisament, palesar l'existència a la societat balear de començament del segle XXI d'un gruix important d'individus en situació de precarietat, no només econòmica sinó també des d'una altra perspectiva més multidimensional, incorporant evidència respecte de la privació d'habitatge i de l'estat de salut.

Entre els principals fets estilitzats de la situació de desigualtat i precarietat de la societat balear hi trobam que l'extensió del risc de pobresa i la desigualtat de rendes, tot i estar lleugerament per sota de la mitjana espanyola, no es corresponen amb el nivell de renda mitjà assolit. En concret, s'esperaria menys desigualtat de rendes i que el risc de pobresa fos inferior al 15,1% obtingut en termes de llars, el 17,1% en termes d'individus i el 26,8% en termes de pobresa infantil.

D'altra banda, la comparació dels resultats per CA no dona suport a la hipòtesi que el creixement econòmic genera *per se* una tendència a reduir la taxa de pobresa, enfatitzant, en aquest sentit, la necessitat de polítiques de suport des del sector públic.

Quant a l'anàlisi del perfil sociodemogràfic de les llars amb menys recursos, aquesta ha plantejat dues característiques amb una forta capacitat explicativa: un nivell educatiu baix del cap de família i ser jubilat. En el treball s'ha reflexionat sobre l'elevada incidència d'aquestes dues variables en el sentit que són característiques difícilment modificables, de manera que les persones d'aquests grups tenen baixes probabilitats de poder accedir a nivells de renda més alts. Des de la perspectiva de les implicacions de política pública, és evident que aquests dos col·lectius haurien de constituir dos dels principals grups de referència. Especialment destacable és el cas del nivell educatiu, ja que al contrari d'altres ajudes públiques, que generen distorsions i ineficiències des del punt de vista econòmic, és provat que les ajudes per fomentar un major nivell educatiu no només tenen efectes positius per reduir tant les desigualtats econòmiques com el risc de pobresa, sinó que també tenen efectes positius sobre l'eficiència econòmica global. És més, en el treball s'ha apuntat l'existència de lligams intergeneracionals, de manera que aquelles llars amb menys recursos i amb més probabilitat que el cap de família tingui un nivell educatiu baix, presenten més probabilitat que els seus fills no accedeixin a nivell educatiu superiors a la mitjana, i hi ha, per tant, una certa tendència al manteniment de les desigualtats en el temps. En aquest sentit, una línia d'investigació futura interessant hauria de centrar-se a destriar les causes del menor nivell educatiu dels individus de llars amb

19 Vegi's la revisió bibliogràfica de Wagstaff (2007).

menys recursos. La distinció, entre d'altres possibles causes, entre l'existència de preferències intertemporals molts esbiaixades envers el present o de restriccions de liquiditat que impedeixen la inversió en capital humà, constituiria un pas decisiu en l'establiment de polítiques públiques educatives més eficients. En el cas dels jubilats, atesa la seva riquesa immobiliària acumulada, una via per ajudar a disposar de més recursos econòmics podria basar-se en el desenvolupament de les anomenades hipoteques inverses.²⁰

D'altra banda, en el treball també s'han evidenciat desigualtats importants en termes d'habitatge i de salut. Quant a la primera, s'ha mostrat que el col·lectiu en règim de lloguer és en el qual es concentren les principals privacions d'habitatge, fins i tot amb major grau que quan es distingeix per la capacitat econòmica dels individus. En aquest sentit, una de les conclusions del treball és que l'objectiu de reducció de les desigualtats no s'ha de centrar necessàriament només en la renda. Al contrari, un plantejament transversal, basat a posar l'esment en altres dimensions diferents que la renda, també podria ser efectiu. Cal retenir, a més, que el cas de l'habitatge és un bé dels que els economistes anomenem preferents i que, per tant, les llars amb menys recursos tenen tendència a consumir-ne menys del que seria socialment desitjable, de forma que els guanys no sols serien

individuals, sinó també socials a causa de l'eliminació d'externalitats negatives. Pel que fa al cas de l'estat de la salut, s'ha apuntat que polítiques sanitàries potents no només reduirien les diferències sanitàries entre els individus, sinó que també ho farien en les econòmiques atès l'efecte de la salut sobre la generació d'ingressos.

Quant a les qüestions d'anàlisi futura, en aquest treball la desigualtat i la precarietat s'han abordat des d'una perspectiva estàtica. Temes pendents són l'anàlisi dinàmica per respondre qüestions com ara fins a quin punt les situacions de precarietat en les condicions de vida detectades en un moment del temps tenen una alta o baixa probabilitat de convertir-se en cròniques. Com és obvi les implicacions de política pública són molt distintes si, per exemple, la situació de pobresa és transitòria o permanent. D'altra banda, en aquest treball s'han presentat alguns indicadors (habitatge i salut) distints dels econòmics. Un element de treball futur seria la elaboració d'indicadors sintètics utilitzant una bateria d'indicadors multidimensionals de les necessitats bàsiques a cobrir que permetessin resumir la situació de les llars des d'una perspectiva àmplia. L'elaboració d'aquests tipus d'indicadors serien molt interessants per poder asseverar amb un major grau d'exactitud la classificació dels individus dins els col·lectius susceptibles de rebre ajudes públiques.

20 L'anàlisi de la riquesa immobiliària de les llars jubilades de l'ECPF mostra que un sistema d'hipoteques inverses eficient permetria un augment dels seus ingressos mitjana de fins al 20%.

Bibliografia

Arnott, R. (1998): "Economic Theory and Housing", a *Handbook of Regional and Urban Economics*, E.S. Mills (ed.), North-Holland, pp. 959-988.

Ayala, L.; Navarro, C. (2007): "The dynamics of housing deprivation", *Journal of Housing Economics*, 16 (1), pàg. 72-97.

Cantó, O.; Del Río, C; Gradín, C. (2000): "La situación de los estudios de desigualdad y pobreza en Espanya", *Cuadernos de Gobierno y Administración*, 2, pàg. 25-94.

Consell Econòmic i Social (2007): *Memòria sobre l'economia, el treball i la societat de les Illes Balears*. Palma, pàg. 439-450.

Deaton, A. (1998): *The Analysis of Household Surveys. A Microeconometric Approach to Development Policy*, The Johns Hopkins University Press, London.

DiPasquale, D.; Wheaton W.C. (1996): *Urban Economics and Real Estate Markets*. Prentice Hall, New Jersey.

Eurostat (2000): *Income, poverty and Social Exclusion*. Brussels.

Instituto Nacional de Estadística (1998): *Encuesta Continua de Presupuestos Familiares (renovada en el 2º trimestre de 1997)*. Metodología. Madrid.

Fallis, G. (1985): *Housing Economics*, Butterworths, Toronto.

Lambert, P. (1995): *La distribución y redistribución de la renta. Un análisis matemático*. Instituto de Estudios. Madrid.

Nolan, B.; Maitre, B. (1999): "The distribution of income and relative income poverty in the european community household panel", Economic and Social Research Institute (ESRI) WP N°. 107.

Oliver, X.; Spadaro, A. (2003): "Crecimiento económico, desigualdad y pobreza en Baleares en los años 90: una aproximación a partir del panel de declarantes IRPF 1982-1995", a Taguas, D., *Islas Baleares*, Serie Estudios Regionales, BBVA; pàg. 69-86.

Peracchi, F. (2002): "The European Community Household Panel: A review", *Empirical Economics* 27, 63-90.

Wagstaff, A (2007): "The economic consequences of health shocks: Evidence from Vietnam", *Journal of Health Economics*, 26, 82-100.